

REMEI ARNAUS I NÚRIA PÉREZ DE LARA

Una experiència de *partir de sí* en un context educatiu

Dins dels crèdits del Màster en Estudis de les dones, com a professores de l'assignatura de "*Subjectivitat, experiència i saber docent*", vam proposar per iniciar el treball partir de les experiències que han estat significatives tant en positiu com en negatiu en la nostra trajectòria educativa com a alumnes i com a docents -en el cas de les que ho fossin-. Aquest text que ara presentem és fruit de l'elaboració de les idees que van sorgir en les primeres sessions en què vam compartir, professores i alumnes, les nostres experiències educatives¹. Els temes més rellevants que van emergir fan referència als tres aspectes que desenvolupem en el text: l'experiència de partir de sí com a necessitat de nomenar-nos en primera persona; el sentit de la mediació femenina en la relació educativa; i la negació com a subjectes en l'educació, la negació del desig.

1. La necessitat de nomenar-nos en primera persona

El sentit de la proposta metodològica estava pensada des de la interrelació del que suposa nomenar-nos en primera persona: El *partir de sí* ens condueix a posar nom a l'*experiència* viva, una experiència que no està al marge de la *relació* amb les altres i els altres i per tant no està al marge de la nostra *diferència sexual*, diferència fonamental: ser dones i homes. És per això que expli-

quem, en referir-nos al sentit de la proposta, el que significa per a nosaltres els aspectes fonamentals dels quals partim:

Partir de sí. Inicialment, consistiria en partir de la nostra pròpia experiència en relació; els records biogràfics de la nostra pròpia educació ens porten a recuperar la pròpia infantesa cosa que suposa recuperar l'origen de les pròpies experiències de relació humana.

L'experiència. És per a nosaltres el lloc d'unió real entre teoria i pràctica, el lloc d'unió natural entre totes les parcel·les del saber -cognició i afecte, subjecte i objecte, societat i individu...- perquè l'experiència no dóna un saber parcel·lat sinó un saber sobre la nostra vida en el món.

La relació. Aquest partir de sí de cada una ens parla sempre de cada una en relació a l'altra, a l'altre i als altres i ens relaciona entre nosaltres, precisament per la nostra diferència de dones.

La diferència. L'experiència femenina ens parla de la diferència humana fonamental, la diferència sexual, que no pot ser reduïda a la neutralitat del concepte de persona; ni tampoc identificada amb qualsevol altra diferència de la diversitat d'experiències humanes. La diferència sexual és una realitat històrica, d'una banda, i per una altra és *un saber subjectiu propi de les dones* (Chiara Zamboni).

Vam buscar algunes paraules de dones que ens donessin el fonament teòric d'aquestes propostes inicials:

Carla Lonzi (1970):

"Respecto al varón la mujer es el otro. Respecto a la mujer el otro es el varón. La igualdad es un intento ideológico para someter a la mujer en niveles más elevados.

Identificar a la mujer con el varón significa anular la última posibilidad de liberación.

Para la mujer liberarse no quiere decir aceptar idéntica vida a la del varón, que es invivible, sino expresar su sentido de la existencia.

La mujer en cuanto sujeto no rechaza al varón como sujeto sino que lo rechaza como rol absoluto. En la vida social lo rechaza en tanto que rol autoritario.

La transmisión de la vida, el respeto a la vida, el sentido de la vida son intensas experiencias de la mujer, valores que la mujer reivindica.

El primer elemento del rencor de la mujer hacia la sociedad es verse obligada a afrontar la maternidad como disyuntiva excluyente.

Denunciamos la desnaturalización de una maternidad pagada al precio de la exclusión”.

Luisa Muraro (1996):

“Partir de sí no es basarse en el rol ni en la situación con todo lo que nos hacen creer o ver como justo y válido, sino remontarse y moverse desde una experiencia, es decir, desde un vivido vivido, con todo lo que tiene de determinado y desde un vivido todavía por vivir (el deseo) nunca el uno sin el otro.

(al partir de sí) lo que se descubre es el sujeto -yo- no en posición de sujeto sino de complemento: me encuentro en mis relaciones con los demás, habitada por recuerdos, movida por deseos, encuentro por tanto deseos que me mueven, recuerdos que me ocupan, otros u otras que me hablan o que incluso hablan en mi lugar, incluso para contradecirme!”.

Diana Sartori (1996):

“...la percepción de lo crucial de la idea de “partir de sí” se produjo en mi experiencia junto a la conciencia de que el hacerlo significaba

acceptar també que no se trataba sólo de partir de mí. Sencillas circunstancias biográficas me han puesto en condiciones de verme frente a ese “partir de sí” bajo la forma de una herencia a recoger y a reconocer. Desde el momento en que no he sido una de aquellas que han ganado en primera persona el valor de la afirmación de partir de sí, la comprensión, por mi parte, de su significado ha supuesto al mismo tiempo captar el sentido en su naturaleza compleja y casi paradójica.

(...) “.. En consecuencia, precisamente porque la decisión de “partir de sí” implicaba claramente decidir acogerme a un principio de autoridad que lo prescribía, no me ha sido nunca posible percibir su significado como una simple exaltación de lo inmediato, como la expresión de una originalidad, como un brote de autenticidad o como la afirmación de una presunción de autofundamento. Al contrario, su sentido se me apareció de súbito ligado a la empresa de un proceso vinculado a la activación de un régimen de mediación diferente y ciertamente no al rechazo de toda mediación”.

Una forma de fer emergir la diferència, és fer emergir el nostre saber subjectiu. Si la diferència sexual no està traduïda ni en el ordre del pensament, ni en l'ordre simbòlic, només ens queda partir de l'ordre de l'existència, tot allò que sentim o hem sentit vivint, essent. Això li ha suggerit a la Remei els tres ordres de què parla Lia Cigarini: l'ordre de les coses, l'ordre del pensament i l'ordre simbòlic. Segons M. Milagros Rivera (1997): “*La pràctica de la diferència es recolza en una manera de relacionar-se amb la realitat que va néixer en els grups d'autoconsciència dels anys seixanta i setanta; el partir de sí, el partir del que cada una té en el seu estar en el món, el que cada una té que és principalment la seva experiència femenina personal*”.

Per a la Lia Cigarini, en el seu llibre *La política del deseo*, la pràctica de *partir de sí* s'ha descobert en els grups feministes com a pràctica per interpretar l'experiència femenina viva i la defineix així: “*Significa que la paraula s'usa i la política es fa, no per representar les coses ni*

per canviar-les, sinó per establir o per manifestar o per canviar una relació entre sí i allò altre de sí. O també, entre sí i sí, en la mesura en què l'alteritat atravesa també a l'ésser humà en la seva singularitat. En altres paraules, la pràctica del partir de sí pressuposa que tot dir o fer és una mediació i imposa que es deixi ben clar què és el que aquí posa en joc el subjecte. -Per desemmascarar-lo? Sí, si és el cas, però també i sobretot per alliberar les seves energies frenades sovint per representacions fictícies i projectes forçats... D'aquesta manera, és possible estar disponibles per la realitat que canvia".

Partir de sí, entre dones, està en un ordre que "és la font del nostre pensar, ordre que s'encarna en les relacions entre nosaltres, i no en l'ordre patriarcal que regula les institucions" (Chiara Zamboni).

Partir de sí, és guanyar espais de pràctica de llibertat femenina, perquè podem nomenar la realitat, una realitat sovint invisible socialment i per tant sense paraules" .

"El partir de sí és essencial per sustreure l'experiència femenina de la regla masculina i produir una interpretació pròpia, certament no per imitar-la" (Lia Cigarini).

Fàcilment, iniciem la primera sessió dels nostres records biogràfics a partir de les aportacions de la Imma, la Roser, la Júlia, la Joana, l'Adriana i la Neus... Fàcilment, perquè l'actitud del grup en front aquest treball és activa fins i tot en expressar les resistències inicials a l'hora d'haver-lo de fer com a "deure". La Sol, a la segona sessió, ens explica aquesta "marca escolar" de la següent manera: "Ayer en clase -es refiere al primer día-, como es habitual, sentí varios de los signos de mi deformación intelectual. Había escrito mis recuerdos como alumna pero he necesitado escucharos para sentirme más segura. Como también manifestó Roser, sentí rechazo a hacer los deberes a la vez que me preguntaba cual era el "modelo" que se esperaba de mi propia experiencia". Després de sentir els records d'unes quantes és quan s'adona que no hi ha model, i és quan torna

a casa sabent que la proposta neix de començar a parlar de nosaltres des de nosaltres, a mirar-nos des de nosaltres, i com diu ella mateixa es tracta de *“remover en mi interior”*.

Així hem començat a plantejar alguna de les “marques” de la nostra experiència d’escolarització, abans fins i tot, d’endinsar-nos en els records: La nostra experiència del “deure”. Per tant, es fa palès que la tasca no és fàcil sinó fàcil i difícil alhora... Difícil perquè no estem acostumades a parlar des de nosaltres, des del desig. Fins i tot ara, quan se’ns proposa de fer-ho, ho trobem com un deure, ja que el desig està completament negat.

L’expressió dels nostres records pren formes diverses: oralment i de manera col·loquial, llegint el que s’ha escrit, o fins i tot les dues coses alhora. És important per a la nostra metodologia acceptar les diferents maneres d’expressar-nos però alhora no deixar de banda el treball realitzat entre sessió i sessió: gosar escriure, gosar parlar... el més important és trobar el goig de posar paraules a la nostra experiència.

Un altre aspecte de la metodologia que va apareixent, de manera prou espontània i lleugera al llarg de la primera sessió, és la no imposició d’un torn seqüencial ordenat geomètricament o matemàticament, sinó cercar l’acceptació de les diferents narracions per la relació que s’estableix entre els records, els sentiments, les necessitats de cadascuna... Es continua no en un ordre imposat o proposat per les professores, sinó per la relació que ens vincula unes amb les altres. Sempre fem present aquest vincle (la Cèlia fa referència a la Mar quan reconeix que hi ha experiències viscudes de la Mar que li fan *“retomar algo de mi vida”*. O també la Sol, que vol ser la primera a parlar, perquè vol connectar les sensacions sentides a la classe passada i que l’han ajudat a repensar la tasca proposada, i a situar-la a partir del seu desig de comunicar-nos els seus records.

És important adonar-nos que al llarg d’aquestes sessions han aparegut debats, diàlegs i reflexions que comencen a ser punts d’elaboració

teòrica per a nosaltres. Per exemple, a la primera sessió ens vam preguntar: Els records de la nostra experiència ens donen un saber objectiu? Com? Per què?

És evident que la nostra experiència deixa en nosaltres un saber que va conformant la nostra mirada sobre el món, la nostra manera d'estar en el món, la nostra manera de ser entre les altres. Recordar la nostra experiència -rememorar-la i narrar-la- ens fa present aquest saber i el fet de compartir-lo amb les altres ens en dóna la mesura; perquè la mesura és sempre fruit d'una relació. En aquest cas, la relació entre la nostra experiència i la de les altres. Trobar aquesta mesura del nostre saber experiencial és la manera de fer-lo objectiu, però amb una objectivitat que no oblida que tot saber objectiu ho és, precisament, pel fet que se sap subjectiu.

L'experiència és discutible? És compartible? És comparable?

Aquestes preguntes sorgiren del fet que entre nosaltres hi havia una certa discussió-negació de les experiències narrades. I ens vam adonar que discutíem sobre la veritat o no de l'experiència viscuda. No són les experiències ni les narracions que d'elles en fem el que es posa en qüestió, sinó la mesura del saber que d'elles se'n desprèn; comparant-les, compartint-les o no anem arribant a esbrinar quin és el saber que trobem entre totes. I això ens porta a preguntar-nos sobre: Com pensem? front a les altres? amb les altres? en relació a les altres?

Creiem que hi ha uns certs hàbits de pensament competitiu i exclusiu que ens fa difícil escoltar a l'altra i relacionar la nostra paraula amb la d'ella per ajudar-nos a comprendre les nostres experiències; més aviat acostumem a enfrontar el que nosaltres volem dir amb el que l'altra diu gairebé sense escoltar-la. Crear una altra experiència de diàleg, de debat és el que ens agradaria fer entre nosaltres, no buscant el consens necessàriament sinó buscant la mesura del nostre pensament en relació al de les altres.

Una altra qüestió que es plantejà fou la de si preteníem arribar a definir l'essència del ser dona, una mena d'essencialitat "genèrica" quan precisament el concepte de gènere ens parla d'allò construït socialment i per tant, no essencial. Vam reflexionar a partir d'aquesta pregunta, sobre el fet que el pensament dicotòmic sexual-genèric, innat-adquirit, cultural-natural, essencial-circumstancial no ens condueix a conèixer-nos millor ni a convertir en saber la nostra experiència sinó a debatre des de postures ideològiques acadèmiques alguna cosa que escapa absolutament a la nostra experiència viscuda. Del que es tracta és, més aviat, de partir de nosaltres mateixes per trobar les experiències comunes que ens parlen del nostre saber sorgit, precisament, de la nostra experiència de ser dones en el món.

La narració dels nostres records biogràfics ha enganxat a tot el grup, intel.lectualment, emotivament, divertidament, concentradament... amb tristesa i amb alegria... vivint i respectant el silenci que es produeix després de comunicar-nos vivències profundament sentides per les companyes. Recordem que després de l'Adriana, de la Sol, de la Mar es va fer un silenci molt significatiu...

A la Núria li ve al cap una frase de la Simone Weil dels "Escrips des de Londres", citada per l'Anna M. Piussi que diu *"L'alegria és una necessitat essencial de l'ànima. La manca d'alegria, tan si és per desventura com per avorriment, és un estat de malaltia en el qual la intel.ligència, el valor i la generositat s'esgoten, és una asfíxia. El pensament humà es nodreix d'alegria. Els plaers, les distraccions, la satisfacció dels sentits o de la vanitat no són l'alegria. L'alegria no es dóna des de fora d'un ésser humà o d'una col.lectivitat; cal que neixi al seu interior. Però tampoc no es dóna per nosaltres mateixos, no ve quan se la busca. No obstant això, es donen les condicions que la fan o que no la fan possible"*.

Podria ser un altre tret de la nostra metodologia cercar les condicions que la facin possible?

Continuem recordant, continuem expressant les nostres memòries individuals que, com diu la María Zambrano, donen un saber i un pensament que són de tots: *"Porque nada se sabe de modo permanente. La historia y la tradición misma necesitan renacer, reaparecer; lo cual sucede más intensamente aún en la personal historia, sin que esté especialmente entretejida en la historia de todos. Aunque, bien es verdad que todo pensar individual, por muy íntimo que sea, por muy adentro del vivir personal que brote, responde al pensamiento todo, sin que sea obstáculo para ello que el pensamiento todo o que todos los pensamientos sean en gran parte ignorados. El pensamiento que es experiencia renace de la ignorancia y del olvido. En el lleno del saber nada puede brotar por sí mismo"*.

La història de la Sol, escrita després de molts dubtes sobre la possibilitat de ser escrita, ens porta de la manca de la mare al cercar constant de mares en les mestres, d'ànimes bessones entre les amigues, de cases a les escoles... al cercar constant d'un lloc, d'un espai, d'uns itineraris, per camins que no troben l'espai a recórrer, per camins que no troben la fi que els orienti o la mà que els acompanyi. La Sol ens diu: *"no era ni roja ni azul, ni revolucionaria ni hippie, ni buena ni mala, ni guapa ni fea..."*. L'analogia de la seva recerca la trobem en una activitat aparentment sense sentit: *"Me dedicaba a recorrer líneas desconocidas de los autobuses de la ciudad"*; canvis de casa, canvis de feina, excedències, escapades nocturnes... Fugides que no ho eren perquè per fugir cal estar, partir d'algun lloc concret i ella el que no tenia era aquest lloc, aquest espai que li permetessin "ser". Fins que, finalment, coneix les dones que li procuraran la "mediació" necessària que li permetrà re-néixer: la Milagros Rivera, la Blanca Garí... La narració de la Sol ens ha portat, m'ha portat -reconeix la Núria- a la María Zambrano, que ens diu: *"El método ha debido estar desde un principio en una cierta y determinada experiencia, que por la virtud de aquél llega a cobrar cuerpo y forma, figura. Mas ha sido indispensable una cierta aventura y hasta una cierta pérdida en la experiencia, un cierto andar perdido en el sujeto en quien se va formando. Un andar perdido que será"*

luego libertad". Moltes dones, potser totes, hem caminat perdudes en l'experiència, per acabar trobant ara el nostre mètode: "Ver lo que se vive y lo vivido, verse viviendo, es lo que íntimamente mueve el afán de conocimiento, lo que de un modo directo o dando un rodeo lo conduce. De ello se sigue que la primera forma de visión sea la memoria y el conocimiento fruto de ella - fruto y raíz- y que ella, la memoria, permanezca luego siempre como sostén y guía, como a todo lo primero sucede: hay que recordar, ver nuevamente. Sin esta nueva visión, lo vivido no tendría de verdad carácter de nuevo, aunque sorprendiera al llegar. Todo lo vivido, toda la vida, sería un simple pasar sin renacer. Y sin renacer nada es del todo vivo."

Un cert renaixement és el que totes busquem en aquest esforç per retrobar-nos en la nostra experiència viscuda. Curiosament, el segon dia del nostre curs, han aparegut precisament històries que es negaven a ser escrites, potser eren històries que ens parlaven d'experiències inefables, perquè continuant agafades de la mà de la María Zambrano comencem a "saber" que *"...las situaciones de la vida de las que brota o va brotando el saber no son revelables siempre. Muy a menudo pertenecen a esa región del secreto, de la que por delicadeza o por motivos morales nunca podrá ser revelado. De otra parte, está lo inefable, lo que no encuentra palabras ni forma alguna de decirse, que es el signo de los sucesos más hondos e íntimos, esos que se nombran "el fondo del alma". Para ellos raramente se encuentra la palabra, y si se encuentra es por el camino indirecto del arte y de la poesía"*.

D'un caminar perduda, sense espai i sense guia, també ens en parla la Mar, d'una manera diferent, però que ens porta a pensar per analogia en quelcom comú. Ella estava perduda a l'escola quan no veia la germana, ella es perdia en la lectura perquè no comprenia res i sobretot no comprenia que els altres no comprenguessin la seva incomprensió i com que no ho entenia "s'absentava". Ella, com la Sol, però per dins, també fugia, també es perdia; encara que digui: *"no m'he perdut mai"* . I es perd a les classes de treball social, ara

que és ella la mestra, perquè l'alumnat es confon en una complicitat en contra seva buscant només la "bona nota" quan el que ella busca són els continguts; així, perdent-se ha après a delimitar allò que vol dir i el que no vol dir. La Mar no ens volia dir res de les grans fites assolides des d'aquella infantesa, afortunadament viscuda en èpoques menys psicologistes, no qualificada de "borderline" fins a la seva realitat actual de dona llicenciada en Ciències de la Informació i escrivint a la premsa articles sobre les dones... I ens diu el perquè no ho va voler dir: *"Es fruit d'un dolorós trencament... és una cosa nova"*. Un trencament que l'ha tocada al "fons de l'ànima" i ha ferit la seva maternitat.

Les biografies escoltades l'altre dia li fan pensar a la Remei que "el partir de sí" és un gest dolorós perquè ens descobreix la nostra nuesa, ens mostra com hem estat "pensades per altres". Aquesta és una idea inspirada en l'Alessandra Bocchetti quan expressa: *"El partir de sí es un punto de llegada y no un punto de partida. Se debe llegar al "partir de sí", y es posible a través de un camino difícil y seguramente para nosotras, doloroso (...). Para llegar al "partir de sí" debo comprender que los derechos de los otros no son los míos, que las razones de los otros no son las mías y también que no hay justicia para mí a no ser la que me apresto a hacer con las otras, y que el amor por los otros no es autentico sin amor de sí. Y debo sentir esto sin que nada ni nadie me permita mentirme a mi misma". (...)* "El partir de sí es por tanto una necesidad, no una elección". Això només ho podem pensar a partir d'expressar les nostres experiències, a partir de "pensar-nos" com a subjectes, però és dolorós adonar-nos de la nostra no llibertat. Per això suposo que l'Alessandra Bocchetti afirma que *"con el pensamiento de la diferencia se pierden los bastones, los hilos, las muletas y nos encontramos frente a nuestra no libertad y, al tomar conciencia de ella, finalmente comenzamos a entrever y después a ver nuestro amor a la libertad y a ensayar nuestra capacidad de servirlo... Por tanto nos vuelve libres precisamente nuestra no libertad y al hacernos descubrir hoy el sufrimiento que hemos experimentado al no haber sido capaces de ser libres"*.

2. La mediació femenina. Reconeguda o absent o les dues coses?

La pràctica de partir de sí, significa posar nom propi als nostres vincles, i per tant significa posar nom, també, a qui reconeixem com a mediació.

Algunes reconeixen -La Imma, la Júlia, l'Adriana- com a font d'il·lusió i felicitat el vincle amb la mare. Així la Imma expressa: *"aprenia a viure, era una relació cos a cos"* o l'Adriana recorda la complicitat de la mare en compartir la satisfacció de sustentar un desig de la filla, la dansa. Per a algunes, la influència de la mare és més difosa, no emergeix amb tanta nitidesa, però si el seu desig, com quan diu la Neus que no sap qui la va ensenyar a llegir, però li agradaria pensar que fou la seva mare. La Sol recorda que la relació amb la mare que vinculàvem a la vida i per tant a la por a la mort, va portar-la a recordar que *"esa muerte de mi madre fue el principio, mi recuerdo a los tres años"*. La ruptura del vincle produeix un buit insubstituïble encara que s'intenti omplir-lo, com ella mateixa reconeix: *"Convertía en madres a las maestras del cole, y les hacía regalos"* -potser els feia regals per assegurar-se que així la cuidarien?- *y buscaba cariño con las amigas con quien jugaba a la xarranca y a gomas"*.

De la mare perduda de la Sol a la mare que, per un trencament matrimonial, sent la pèrdua dels seus fills, com és la Mar, passant per la nena que no pot despendre's d'una mare omnipresent que és la Cèlia. Ella va néixer, diu, sense ser esperada; el seu neixement va ser "mal rebut" per la seva mare i mai no va tenir el seu lloc: la *gordita*, entre els germans; la *gitana*, entre les nenes de l'escola; la *despentinada*, pel pare... mai no era, mai no es mostrava la que havia de ser. El seu cos, mal rebut des del primer dia li marca el no tenir lloc, el seu estar "fora de lloc". Però, la seva narració comença enllaçada amb la de la Mar precisament per una experiència comuna: la del trencament. La Mar trenca, la Cèlia es trencada: *"Yo no he roto nada, las rupturas siempre me vienen de fuera..."* I també la Cèlia ens parla d'una experiència de pèrdua; ella ha perdut la seva

na, la seva infantesa, als 4 o 5 anys en què comença a ser "responsable" (mare) de tots els seus germans i germanes.

En aquesta darrera narració, no escrita, la Cèlia retroba la seva infantesa en el moment en què és mare. El seu fill li retorna la seva infantesa? No, ella es fa nena amb el seu fill. L'experiència maternal és per la Cèlia una experiència infantil, és com si no separés l'experiència de mare de l'experiència de filla... Però, el seu relat ens diu això per primera i única vegada quan parla del fill? No. Ens ho diu també quan parla de la seva mare: una vegada i una altra es refereix a confusions entre ella i la seva mare, a una necessitat de separar el que és inseparable, a un impuls que la porta a confondre i a aclarir que una és una altra, que ella no és l'altra, a dir la Cèlia mare i la Cèlia filla. L'Alessandra Bochetti ens parla d'això quan relata una experiència del Seminari del Centre Cultural Virginia Woolf l'any 1981-82:

"La maternidad, lo materno, nos parece que deviene un asunto central, siempre objeto de desmenuzamiento por parte de los saberes científicos.... poco por las mujeres que parece que no encuentran las palabras para poderlo hacer, desalentadas por la fiscalización de lo "natural", del "destino biológico".

Si nos planteamos la hipótesis de la maternidad, la posibilidad de la maternidad como fundadora de lo femenino, el deseo se pone en su lugar: el deseo del cuerpo del otro. Ahora bien, ¿el cuerpo de un hijo es para una mujer diferente de sí misma? ¿En la pasión existe un objeto de amor? ¿O más bien sólo el sujeto actúa intentando aprehender un sí fuera de sí, un sí que era sí y ahora está vestido en otro cuerpo?"

La narració de la Cèlia ens convida a reflexionar sobre aquestes qüestions. La Cèlia ens diu que ella no ha trencat, ella ha subvertit: *"Nada de lo que me han hecho a mí se lo he hecho yo a mi hijo"* i precisament perquè ha estat la seva pròpia maternitat el que li ha

procurat el reconeixement de sí mateixa; reconeixent-se a sí reconeix el seu fill... Narrant la seva maternitat narra la seva infantesa, aquella infantesa que no va poder ser en el seu moment i va ser en el moment del fill. La narració de la Cèlia subverteix l'experiència del temps com a successió: "*Surge el tiempo, antes que de la sucesión, de la fatalidad de la reiteración, de la reiteración para seguir estando así*". Són també paraules de Maria Zambrano que la sessió passada ens han devotllat el seu avui a través dels vostres-nostres records. La reiterada experiència de la maternitat -real o simbòlica, des del ser filla o des del ser mare- és la nostra marca diferencial però alhora la nostra "negació" com a dones i com a subjectes.

Quan sovint es parla de l'educació i de l'escola, no se sol nomenar vincles com aquests, el vincle maternal educatiu queda negat. És una relació muda, no significada, i per tant no existeix socialment en sentit per ella mateixa. Partir de sí ens ajuda a nomenar aquests vincles, i sobretot aquests vincles primers encara que no sempre som capaces de trobar-hi paraules originals, de significar-los.

Luce Irigaray, en el llibre "*Cuerpo a cuerpo con la madre*", escriu: "*Per no ser còmplices de l'assassinat de la mare, és necessari que afirmem l'existència d'una geneologia de dones, dins de la nostra família; després de tot, tenim una mare, una àvia, una besàvia, filles. Oblidem massa aquesta geneologia de dones ja que estem exiliades en la família del pare-marit*"². Un pare-marit que inscrit en l'ordre patriarcal ha cancel·lat aquesta geneologia, assassinant a la dona com a subjecte i reduint-la a un paper instrumental; convertint-la en objecte a través del matrimoni -contracte sexual- i de la maternitat. Això queda palès quan algunes reconeixem que el pare s'interposa a la mediació mare-filla, per imposar la seva mediació. Com ha sorgit de les nostres biografies: Ell decideix que la seva filla no ha de dansar, ell decideix que la seva filla no ha d'estudiar i ha de treballar, etc. L'Adriana comentava que ara pot interpretar que és en aquest moment que la seva complicitat amb la mare es trenca, encara que la retroba en el record dels seus consells a l'hora de triar els estudis universitaris.

L'Alessandra Bochetti situa també al seu lloc l'ordre simbòlic del pare: *»El orden del padre no es rival del orden de la madre, incluso aunque termine siéndolo, sólo es un orden segundo, como así es el padre a los ojos del niño y de la niña, figura segunda mediada por la madre, un orden de verdad parcial. Poniéndonos de parte de la madre para mirarnos a nosotros mismos y al mundo, nos percatamos de que la vista es más amplia, se consigue ver más lejos. Por eso mi invitación a ponerse de esa parte no está hecha por amor a las mujeres, ni por amor a la justicia que finalmente les correspondería, sino simplemente por amor al conocimiento».*

També hi ha un contrast semblant al que anomenàvem en relació a la mare, pel que fa a la complicitat en el joc, en el pati, que es crea entre les nenes. Una relació que es qualifica de felicitat, alegria, moltes vegades. Moltes distingíem entre la por i la frustració que es vivia dins de l'aula i l'alegria de fora l'aula. Algunes formen grups d'intercanvi i de relació entre dones (SIEM, Lisistrata,...)

Com podem veure, el nostre partir de sí ens situa a posar nom a l'autoritat femenina primera i original de carn i os, reconeixent el vincle amb la mare i després amb altres companyes. Un vincle que queda desautoritzat pel poder masculí tant a dins de l'aula, com a l'escola -directors autoritaris-, com a casa -pare-. Aquesta experiència no sol nomenar-se, per això Lia Cigarini ressalta que és important tornar a nomenar aquestes situacions que ens vinculen des d'una mediació femenina quan es connecta amb el desig real i sentit per part de totes dues, o més dones: *»La realitat està feta de relacions entre dones que es troben. Es tracta de nomenar-les com a tals. i com que no han estat explicitades i nomenades ens falten figures simbòliques d'intercanvi»... «Reconstruint aquests intercanvis, creant "ordre simbòlic", és quan tenim la possibilitat de posar ordre als propis vincles afectius i així paguem el deute en el reconeixement a la nostra mare. Cal manifestar amb llenguatge una existència femenina significativa. La diferència sexual constitueix l'experiència humana més necessitada de mediació» (Lia Cigarini).*

La Solí anomena aquest intercanvi amb les dones quan les reconeix a la Universitat i després quan es vol doctorar: *"Necesité de la mediación femenina para plantear lo que yo deseaba investigar... Mediación que me permite conciliar la vida y el conocimiento o al menos intentarlo"*. Aquest procés va acompanyat de la desmitificació masculina. O la Cèlia que quan recorda la seva vida confessa que no li ha agradat, però *"Lo único que me gusta es reconocer a las mujeres. Durante mucho tiempo no sentía aprecio jamás"*. Aquest reconeixement va lligat al reconeixement d'ella i d'ella com a mare (vivint una manera de ser mare diferent a la que va viure i d'una manera ambivalent el paper de filla que no va poder ser): *"Con mi hijo he descubierto otra "yo" que es la que quiero"*. Aquest recorregut de la Cèlia ens mostra un lligam entre el reconeixement a les dones, la vivència de la maternitat, redescobrir la nena que hauria volgut ser i descobrir-se a si mateixa, la dona que sí que es vol. Luisa Muraro afirma: *"Una vez modificada la relación con mis semejantes y mi sexo, he encontrado las palabras y he visto la continuidad de mi vida"*. En relació aquest reconeixement com una forma de "descobrir-se", o de legitimar-se, o de re-néixer com diria Maria Zambrano, la Mar explícita un procés semblant: *"És una cosa nova: legitimar-te com a persona -no sé per què no diu dona, es pregunta la Remei-, que has fet un procés, que et mous a molts llocs, que estàs més o menys satisfeta, tens nuclis de relació, que altra gent et reconeix, que escrius"*. Jessica Benjamin diu: *"La niña debe realizar un intento allí donde la madre fracasó: Tiene que sintetizar la subjetividad con la feminidad"*.

I pel que fa al deute en el reconeixement simbòlic de la mare l'Alessandra Bochetti deixa clares qüestions tan fonamentals com la següent: *"...la prueba de la grandeza de la madre está en que nosotros siempre esperamos de ella el bien. El sufrimiento causado por el bien que no viene, cuando no viene, es un testimonio del inmenso bien ya recibido. (...) En la relación con la madre se encuentra la experiencia primera del bien y ahí, para cada uno de nosotros, tienen sus raíces, retorcidas o no en cuanto a los resultados, el amor"*

a la justicia, la intolerancia frente a la injusticia y la piedad...” Aquesta experiència del bé, del benestar, de l'acolliment, del respecte a la vida, de la cura de la vida... ha sortit a través de records molt originaris de la nostra relació amb les mares però també en relació al record d'algunes mestres que ens feien sentir així: la professora de filosofia de l'Adriana li retornà precisament aquesta experiència viva de l'amor per la justícia i la intolerància per la injustícia, per exemple.

La Cèlia recorda en veu alta la seva relació amb la mare, més de càrrega, una relació disciplinària, i de xantatges que ella recorda com: *“los silencios de mamá”*. Això ens remet a un paràgraf molt significatiu de l'Alessandra Bocchetti: *“No siempre la vida nos permite una buena relación con nuestra madre, más bien nuestra relación con ella es casi siempre dolorosa, a menudo insoportable, jamás indiferente. Así, a menudo con una espina en el corazón, la madre señala su propia importancia. He entendido ahora que todo ese dolor no depende de mí, ni de ella, no depende sólo de nosotras dos juntas, de nuestra relación, depende del hecho de que todo lo que tiene que ver con la madre está fuera de lugar”*... Una desubicació que la Cèlia sent durant molt de temps, i ho expressa amb rotunditat: *“Nunca estuve en el lugar oportuno en el momento que corresponde”*. Posa exemples que repeteix gairebé de manera recurrent durant la seva exposició improvisada: ni el seu físic -diu en una ocasió: *“Mi físico era exhuberante para mí, para el mundo en que vivía”*, ni la seva capacitat eren adequats al que s'esperava del seu sexe.

El sentir-se desubicada apareix també en una frase que diu la Cèlia: *“No era de nadie, ni de mi padre ni de mi madre”*. Suposem que no és estrany que per part d'ella, com de la Sol surti la idealització del pare. Per diferents motius no hi ha la possibilitat d'identificació amb la mare i per això giren la mirada al pare i per extensió a altres homes. La Sol diu: *“Adoraba a mi padre”, “Me enamoraba perdidamente de los profesores”*. La Cèlia explica d'una manera explícita i contundent: *“No me relaciono con las chicas, no hace falta”, “El*

profesorado excelente era muy erudito". "El saber me fascina. Todo lo que decían se me quedaba". Jessica Benjamín afirma que "La creencia de que el hombre proporcionará acceso a un mundo de otro modo cerrado para la mujer es uno de los grandes motivos del amor ideal. (...) La madre que no experimenta su propia voluntad y su propio cuerpo como fuentes de placer, que no goza con su propia agencia y deseo, no puede reconocer la sexualidad de la hija. Pero al apartarse de esa madre y volverse hacia el padre, la niña enfrenta a menudo el dilema de que él "la mantendrá abajo", la forzará a someterse, humillarse con su feminidad, la degradará". (...) Un dilema común de las hijas ¿Cómo ser un sujeto en relación al padre? ¿Cómo ser semejante al padre, y no obstante ser una mujer? Això és molt difícil de sostenir i la Cèlia mateixa ens explica com arriba la decepció gran del pare. No pot o no vol sustentar el seu desig d'estudiar, però a més li diu paraules "altisonantes" i ella es pregunta com les pot arribar a dir si ell, ells, representa el món de la cultura, "y de ellos venia todo".

D'ells ve tot el que té a veure amb l'exterior, és la figura, com diu J. Benjamín, que media la nostra relació amb el món, amb el món extern: "*Des del principio los padres representan lo que está afuera y es diferente: median entre el niño -jo afegiria, y la niña- y el ancho mundo*". La Mar també ho explica com el seu pare els ensenyava els jocs al carrer, jocs de pensar, jocs d'imaginar, jocs relacionats amb el llenguatge. Però d'ells no venia "tot" com percebia la Cèlia. La mare segons Jessica Benjamín, "*es la que sostiene des de adentro -alimenta, cuida, tranquiliza....-*". Però aquests són valors, que no es reconeixen en el "fora" on està la cultura, el saber, l'autonomia, la separació amb el dins. Jessica Benjamín continua dient que: "*La actitud cuidadora, la responsividad, y la proximidad física son valores que quedan exclusivamente asociados a la infancia y que hay que renunciar a ellos a cambio de la autonomía. (...). Es de esta forma que los individuos pierden el acceso a las formas maternas, la independencia es un tiro por la culata: estimula un nuevo desamparo, que hay que contrarrestar con una idealización aun mayor del*

control y de la autoconfianza". (...) La identificación con el padre funciona como una negación de la dependencia".

Per aquesta autora la polaritat dels gèneres persisteix i és la font profunda del malestar de la nostra cultura, perquè crea una dolorosa divisió dins del sí-mateix i entre el sí-mateix i l'altre i això frustra constantment els nostres esforços per reconèixer-nos en el món i en cada altre. Tot un desordre que la Cèlia expressa d'aquesta manera: *"no sóc de ningú, ni del pare ni de la mare"*.

Però, després d'interrogar-nos sobre les mares també ens interroguem sobre les seves "continuadores" a l'escola: les mestres. On són les mestres dones? Trobem que no n'hem identificat gaires, i no arribem a qualificar-les realment. Diem que eren "maques", però, què significa? En algun cas, la Neus fa referència a una monja que li agradava com explicava *«perquè no era de llibre»* sinó que ho feia des de la seva perspectiva, posant en joc el seu pensament.

Moltes dones-mestres s'han lliurat, com les mares, a actuar des d'un patró masculí. Luisa Muraro ho expressa així *"lliurades a l'absoluta determinació de les relacions de poder"*. I la Montserrat Otero considera que *"La diferència és l'abisme que existeix entre la realitat i la meua experiència: una realitat que dirigeix a les dones a un ideal masculí, presentat com a neutre i universal, que no valora, no considera i pretén ignorar el que nosaltres som: una experiència que ens mostra la diferència essencial i originària que representa per a qualsevol dona el fet inqüestionable de viure en un cos femení"*

Però què hem oblidat d'elles, quan la seva diferència no ha estat marcada visiblement com altres -d'aquestes poques que recordem?-. Pensem que dels records explicitats el que més destaca és el record de les relacions que establien amb nosaltres.

3. La negació com a subjectes. La negació del desig

La negació com a subjectes té continuïtat de la família a l'escola patriarcal. La família decideix per sobre dels subjectes (Totes les que han hagut de canviar els estudis perquè no tocava -ni dansa, ni mates, o es decideix què farà la Mar perquè està absent-. Tothom pot decidir sense que es doni la paraula a "l'altre" o altrament dit "altra", sense entendre ni quins són els seus desitjos ni les seves necessitats.

Com tota institució patriarcal, l'escola ha emmascarat els subjectes protagonistes, perquè sota aquest tipus d'ordre els subjectes s'objectivitzen, s'homogeneïtzen i s'instrumentalitzen, i per tant desapareixen, sobretot desapareix el subjecte femení perquè els patrons d'homogeneïtat són masculins. Així queda difuminada i negada l'experiència real de moltes nenes i dones com a alumnes, com a docents i com a mares. Això queda patent en moltes de les idees que sorgien de les nostres biografies. Per tant, per fer emergir la nostra diferència sexual -com hem dit- cal recórrer a una de les pràctiques que les feministes van posar-hi el nom de "Partir de si", per tal d'interpretar el nostre ser dona en relació al sentit del nostre estar en el món.

El desig sí que té un subjecte encarnat en un cos masculí i femení, però la institució l'inhibeix, i per tant desapareix el subjecte que desitja: L'invisibilitza. Les sensacions de "desvalguda", "de no importar a ningú", "passar desapercebuda", "No saber dir res a ningú i ningú estranyar-se'n", en són exemples. Queda patent com a partir de la nostra experiència l'escola ordena, sanciona i exclou. Nega la relació entre semblants, primen els aspectes burocràtics, i la homogeneïtzació: del que s'ha de saber i del que s'ha de ser: amb quina llengua s'ha de parlar, com s'ha d'escriure, com s'ha d'anar vestida. L'escola imposa la llengua i la cultura i deixa al marge la llengua i la cultura d'origen, sovint la materna, dels subjectes. Tant els records de la Mar, com els de la Iris, com els de la Clara, evidencien aquest fet. Les normes i els sabers s'imposen amb autoritarisme i amb

violència física -en tot cas la violència simbòlica hi és sempre present-. En aquest context renyar per alguna cosa que no has fet no mereix ni la disculpa, com explica l'Adriana. La Neus comenta que el seu fer diferent i contra les normes no va impedir quedar-se a l'escola. Potser per què era una noia? i pot ser per què no hi havia un director home-autoritari?

Com que no es tenen en compte els subjectes, les preferències i els desitjos poden ser ridiculitzats segons el rang del que es tria com a objecte d'estudi: lletres, pedagogia, deficients són estudis vistos com a obra benèfica; l'elecció de la dansa es minusvalora enfront de les ciències i les matemàtiques; el treball és valorat enfront dels estudis...

Els trajectes que hem escoltat sobre les biografies són camins de ruptura i expressen sentiments d'escissió entre el dins i el fora del subjecte i de la seva relació amb el món, entre el cos i el pensament, entre els sentiments i la raó. Aquestes escissions queden paleses quan manifestem les nostres vivències respecte al coneixement trasmès a l'escola i quan manifestem els records de les relacions que experimentàvem amb les professores i els professors i amb les altres nenes -i nens-nois quan era el cas-.

La narració de la Barbara ens comunica el seu desig de saber, desig que la fa anar amb il·lusió a l'escola però que no troba respostes en el moment en què la institució decideix que el que ella ha de fer és la Comunió. L'omplen de dogmes que ella qüestiona amb el seu pensament - no els pot entendre i es fa preguntes filosòfiques molt reals- i acaba per acceptar una sujecció a la religió intensament viscuda però més per una necessitat d'encaixar "*en aquellos preceptos y valores en los que me empaparon e inundaron*" que no pas pel fet de trobar-hi aliment a les seves inquietuds intel·lectuals. Malgrat això "encaixa" dins la institució, ella sap trobar-hi el plaer d'aprendre i recorda amb satisfacció que l'escola li obria "*otras realidades más amplias que mi casa....*"

Per a algunes, poques, la Barbara, la Júlia i la Cèlia, expressen que els sabers escolars i acadèmics són viscuts amb plaer i entusiasme. La Cèlia ho expressa amb aquestes paraules: *"el placer de estudiar significaba satisfacer mi curiosidad"*. Però, en general, per a la majoria no era viscut així, sinó com alguna cosa relacionada amb l'avorriment, la memorització i la repetició. Així ho recorden amb claredat l'Asún, la Sol, la Roser, la Clara... També expressem *"algunos signos de esta de-formación intel.lectual"*, com diu la Sol. L'Asún diu que tenia *"poca habilidad en intergrar conocimientos y no sabia relacionarlos"* o la sensació de la Clara en sortir de l'escola era *"d'estafa"* i *"d'haver d'aprendre-ho tot de nou"*. Com es pot veure, descobrim que hem interioritzat com a defecte propi el defecte de la institució, Així convertim en auto-crítica el que podria ser, des de nosaltres com a subjectes, una crítica.

Un altre aspecte evident que ens mostren les experiències que anem relatant és com hem situat, -a partir de la nostra vivència escolar al llarg dels anys-, el coneixement i la comprensió de la realitat a un joc de descontextualitzacions. L'hem viscut descontextualitzat de la nostra pròpia experiència personal i per tant del nostre ser nena-noia-dona; del propi context on es produïa la relació amb el coneixement; i dels contextos socials, polítics i culturals. Per això com diu la Clara vam interioritzar *"que el coneixement de la realitat natural i social era ahistòric, apolític, acultural, universal i asexual"*. La Blanca explica les represàlies que va rebre en fer un treball d'Història des del punt de vista de les dones, negant-se a fer-lo des del punt de vista "oficial" universal-neutre, i per tant des dels vencedors-homes. I el pitjor d'aquestes represàlies no va ser tant el que li vingué «de fora» com el que ella va sentir en el seu interior: incomprensió de totes les relacions anteriorment establertes amb la mestra, anul·lació o menyspreu de la seva història amb ella. A més, com ha quedat palès, el que importava era la repetició i la memorització no la comprensió, per això ens dosificaven el coneixement en petites dosis fragmentades i desconnectades. D'aquí que l'Asún es queixi de la seva poca habilitat a integrar coneixements, o com expressa la Clara quan analitza el

que li ha significat aquesta descontextualització: *"la pèrdua d'una relació problemàtica i complexa amb el coneixement i en conseqüència, la pèrdua a experimentar i a viure en la meua pròpia diferència sexual, la pèrdua d'assumir el risc d'aprendre i d'elaborar coneixement. Les inseguretats, els dubtes, les tensions, les incerteses de manera explícita eren viscudes com a defectes, impertinències i desobediències"*.

Creiem que aquesta relació amb els sabers i els coneixements pot explicar "la deformació intel·lectual" que tenim totes, i no és d'estranyar que sorgeixi i emergeixi el sentiment de neguit i incomodat, explícit per algunes clarament quan se'ns proposa treballar intel·lectualment des d'unes altres claus -com ha estat la proposta de la biografia-. Tenim la sensació de necessitar crosses, "models", per situar-nos altra vegada el que ha estat durant tant de temps el nostre lloc, que no reflecteix altra cosa que el nostre "no-lloc", és a dir a algun lloc fora de nosaltres mateixes, a un lloc pensat, decidit i dit per altres abans que nosaltres. Recorrem a les paraules lúcides de María Zambrano per descriure aquest fet: *"Los mismos problemas no son inteligibles porque han sido ya planteados por otros. Y ¿cabe mayor vencimiento que no haber lugar para plantearse uno mismo los problemas y haberse por fuerza de enterar primero de "cómo está el problema planteado" antes de hablar, antes de pensar y aún de sentir? Tal ha debido de suceder siempre a los vencidos"*.

En aquest context on el saber és una manifestació de poder, algunes recorden que intentaven no donar problemes, ser "bones alumnes", sobretot per por de les represàlies, càstigs, violència física, sospesos, etc. Per això l'Alba justifica la seva actitud de "bona alumna" per por a què "no m'agafessin", o com diu l'Asún "tenia el rol de buena alumna inamovible". La Blanca manifestava que no s'hi trobava bé en aquest paper, es rebotava i contestava i el preu que va pagar va ser que la titllessin de "embruja" i havia de sentir-se que era una "mala influència" per finalment ser expulsada en diverses ocasions. Tant ella com la Iris expressen haver viscut el sentiment de rebuig o

de “no encajar ahí” -com diu la Blanca-.

El rebuig era tant dolorós rebre'l per part de les professores i professors o per les companyes com ha recordat la Iris: *“La relación con mis compañeras era de rechazo, aunque acudían a mí cuando me necesitaban”*. La Sol explica el seu sentiment d'aïllament quan no podia compartir cap tret d'identificació dels que estaven de moda a la Universitat, *“lo que contaba era de orden relacional”*, i ella no era *ni hippie, ni roja, ni buena, ni mala...* També, s'han recordat relacions vexatòries o perverses viscudes entre semblants. La Sol ho expressa amb aquestes paraules: *“Entre ellas viví los dolorosos avatares de la adolescencia y recuerdo cierto sadismo por parte de alguna compañera de clase entorno a l'acné, la regla, llevar sostenes, etc.”*.

Però, la majoria, tal com hem recollit en l'apartat anterior, compartim bons records de les nostres relacions, sobretot de les complicitats sentides amb altres nenes. La Barbara recorda: *“,lamentablemente, haber tenido demasiadas y demasiados profesores malos... empecé a faltar a clase bastante, pasando este tiempo con amigas, estudiando ...”* Moltes de nosaltres recordem els grups de treball o d'esbarjo que han sorgit a l'escola, a l'institut o a la Universitat i que s'han convertit en grups més enllà de la Institució educativa. I Això és el que valora, per exemple, la Mar quan recorda que *“els treballs en grup duraven nits senceres inolvidables. Ens continuem veient i fent coses plegats; compartim penes, alegries, èxits i fracassos”*.

D'altra banda, quan es destaca una relació positiva amb professores i professors, sempre es fa des del reconeixement d'haver-se sentit d'una manera o altra subjecte, és a dir quan les necessitats i els desitjos han estat escoltats i atesos. La Muntsa, per exemple, ho expressa així: *“recuerdo amb especial afecte algunes profesoras i profesores que em saberen donar el que necesitava tot i que potser no n'era del tot conscient”*. O la Iris quan diu que recorda Don Cecilio perquè *“entendió el deseo mío de aprender”*, un desig que encara no l'ha acabat de satisfer. La Clara quan destaca d'una monja *“que em feia sentir bé*

perquè es mostrava propera, i ens tractava amb suavitat”.

El nostre pas per les Institucions educatives ha tingut, per algunes de nosaltres, com a reconeixement quasi únic, el fet d'obtenir una titulació. L'estudi més aviat és conceput com un *“instrument de canvi”* com diu l'Asún, o, en paraules de la Barbara *“no sé todavía bien porqué para mi los estudios significaban el poder decidir más libremente sobre mi vida en un futuro”*. A més, aquesta era una idea que en algunes ens transmetien des de la família. Tant la Sol, com la Clara i l'Adriana així ho han recordat. També la Muntsa exposa que la formació *“era l'única via que podía utilitzar per ser independent”*, o per aconseguir una feina que li permetés tenir temps d'oci a part de concebre la formació com un mitjà d'auto-realització. Però més aviat la majoria hem escollit la nostra auto-realització i educació fora de l'educació formal. Precisament la vivència de diferents escissions ens ha encaminat a algunes a refer camins, i buscar en altres grups de fora la institució el que no hi hem trobat (mov. socials, culturals, mov. feministes). I sobretot la Remei relaciona el que no hi hem trobat perquè no hi *“teníem lloc”*. La formació fora de l'escola-acadèmia i en relació a l'experiència sembla ser, doncs, també prou compartida en els nostres records...

Què ens preocupa com a dones-docents? Hi ha un aspecte que expressem d'una manera comuna. Ens preocupen els aspectes relacionals fonamentalment. Aquesta és una qüestió que apareix també en un estudi que varen fer les professores del SUIED de la UB amb històries de vida de professores universitàries de diferents facultats i escoles³: totes elles, fins i tot les que estan en escoles tècniques, tenen aquesta com la seva preocupació docent fonamental, les relacions amb l'alumnat, preocupació que es converteix alhora en la seva principal font de gratificació i plaer. Així, entre nosaltres, la M. Cruz recorda que quan va començar a ser professora va explicar la Revolució francesa d'una tirada i l'alumnat *“no va dir ni piu”*. Ara valora la seva relació amb l'alumnat com a bona i diu: *“No crido, sóc amable”*. l'Alba que ens comenta que havia idealitzat la

relació professorat i alumnat explica que es va decebre *“quan veia que li prenien el pèl”* i pensava que *«l'autoritat -autoritarisme, suposa que vol dir la Remei- no era necessària”*. Ara li agrada el que fa i busca un equilibri per no caure en posicions o autoritàries o antiautoritàries. Comenta que *“de vegades he de prendre mesures que no m'agraden (...) Intento trobar un clima de relaxació”*. La Imma destaca que el que més va valorar de la seva experiència docent va ser *“L'aprendre en relació”*. I aquest és el mateix aspecte que assenyala la Clara quan recorda la seva experiència docent amb grups de dones: *“Vaig aprendre el gust, el desig i el plaer d'estar en un aula. Teníem entre totes una relació entranyable”*. I per això diu que va ser una bona escola comunicativa on va practicar *“l'empatia i l'escolta”*. Quan valorem aspectes d'aquest tipus ens trobem molt incòmodes treballant encotillades amb unes normes burocràtiques que primen més una actitud controladora i reguladora cap a l'alumnat que no una relació cooperativa, una preocupació pels processos i pel sentit educatiu de la relació professores-alumnes. En aquest sentit, la Clara comenta que troba claus per enfocar aquesta relació a mesura que la descobreix també en el seu paper de mare.

Com a dones-docents, quan la diferència sexual es fa evident, és a dir, és fa evident una actitud que no pot enquadrar-se dins un esquema masculí de relació amb l'alumnat: empatia, sustentar el desig de les alumnes i dels alumnes, entrega, relació que vincula, afecte, etc. és interpretada com a subversiva, conspiratòria i fins i tot perversa... A més, durant la infància, aquestes interpretacions “mal-dites” neutres queden incorporades al nostre inconscient en forma d'absurdes culpabilitzacions, com ens mostrava el somni de l'Adriana i el seu germà: com si ella de nit hagués de retornar les coses al seu lloc correcte... Potser per què de dia ella estava fora de lloc amb les seves bones notes?

O en el cas de la M. Cruz quan ens comenta que sempre que es baralla i planta cara a la direcció de l'institut que està formada per 5 homes “de manual”. Ningú no li reconeix el que ha dit -ni de vegades

les professores que la recolzen-. Aquest últim fet ens fa pensar en, com expresa M. Milagros Rivera (1996), *'un problema de interpretación pues contradice la experiencia vivida de las mujeres'*; ja que ens demostra *"que las mujeres estamos presentes en las relaciones sociales pero no en los códigos culturales que representan esas relaciones, estamos en la realidad y no -o menos- en las mediaciones que intentan interpretar esa realidad"*. Aquesta autora cita a Luísa Muraro que ha proposat una llei hermenèutica per afrontar aquest problema. Muraro en diu la llei de Lina Vannucci. Li ha posat aquest nom *"porque es el de una mujer que organizó un acto para apoyar, en sus comienzos, la campaña electoral de uno que quizá esté destinado a llegar a ser jefe de gobierno de mi país. En la única y breve noticia periodística de este acto, salieron los nombres de unos y de otros, pero no el suyo. Este hecho me pareció esclarecedor."*⁴

Montserrat Otero diu *"vaig començar a trobar sentit en el meu caminar quan vaig adonar-me que els camins per on buscava no em portarien a un lloc on em sentia fragmentada, insignificant i desarrelada... Faltaven a la meua 'habitació pròpia' finestres d'intercanvi i de comunicació, faltaven mediacions femenines que donessin significat i raó de la meua relació amb el món. I potser per això algunes es vinculen a moviments feministes ?*

Però, per poder trobar aquests vincles, hem hagut de desvincular-nos de tot allò que no ens significava, de tots els llocs que no eren els nostres, dels temps que no podíem viure, per això, moltes de nosaltres tenim l'experiència de l'absència, de les nostres absències... com diu la Mar: *"Havia fet l'aprenentatge d'estar absent sovint. Quan una cosa no l'entenia o no m'interessava m'absentava"*. Altres del grup també reconeixem aquest fenomen. El que diu, ens fa pensar en una forma *"de ajenidad femenina"* o *"alienació femenina"* que Lia Cigarini qualifica com *"el rechazo femenino a dejarse homologar con el deseo o el proyecto masculino -rechazo lleno de contradicciones, es cierto, porque también nos seducen como dotados de valor uni-*

versal-, es el lugar al que han ido a colocarse al que se han desplazado las mujeres que quieren hacer que exista la diferencia sexual". També l'obra «*El orden simbólico de la madre*» de Luisa Muraro dóna alguna clau per interpretar aquest fet, que està en relació al que expressa la Lia. Muraro defensa que perquè el ser i el pensar coincideixin han de remuntar-se a l'origen on coincideixen, i per ella aquest origen és la mare, perquè per ella no es pot separar la matriu de la vida de l'origen de la paraula, el cos de la paraula.

L'escola, l'acadèmia, espai públic que anul·la la privacitat, que deixa fora de sí els desitjos de cadascuna, espai masculí que només ens deixa lloc si deixem de ser allò que som; si neguem el nostre origen; si s'oblida o rebutja quan la realitat -experiència i cos- no permet oblidar qui som. Vivint i sentim desde la nostra diferència sexual, s'afirmen els punts de coincidència entre la paraula i el pensament. Recuperar aquest vincle com a docents és començar a trobar paraules pròpies i alhora començar a escoltar les paraules de les nenes, de les mares que també siguin originàries. Les alumnes que nosaltres vam ser estan presents avui en moltes d'aquelles que ens escolten.

En definitiva, també en aquest últim apartat referit a la nostra funció dins les institucions de la docència, tenim un camí d'elaboració teòrica que s'expressi amb les nostres paraules. I per donar-hi un fill conductor vam, també, formular alguns interrogants que ens poguessin senyalar el camí d'una recerca en les properes sessions:

Què entenem per *autoritat*? què és antiautoritari?

Com fem- permetem-possibilitem néixer *la paraula* dels subjectes discents, nenes i nens, nois i noies, dones i homes? Quina relació té aquest possible naixement amb la nostra pròpia paraula de dones? Què és això de *l'autoestima* o de la manca d'autoestima de les dones (docents)? Qui ho ha formulat? Com? Com ho formulem nosaltres si és que ho formulem?

Què pot tenir a veure tot això amb el problema d'interpretació que diu la Milagros o la Llei de Lina Vanucci que l'anomena la Luisa Muraro?

Tenint com a fil conductor aquestes qüestions, vam proposar la lectura d'uns articles que permetessin el contrast d'idees, des de cadascuna, un cop havíem realitzat aquest treball d'aprofundiment de les biografies. I així trobar un sentit a les preguntes sorgides i apropar-se a la resposta, a la seva resposta. Aquest era el repte de l'intercanvi i del diàleg de les sessions posteriors que volíem que es desenvolupessin des d'una mirada recurrent, no lineal, per tal que permetessin construir progressivament un coneixement complex de la realitat educativa pensada des de la nostra diferència i experiència de ser dones.

notes:

1. Els noms que sortiran en el text no corresponen als noms reals.
2. Citat per M. Milagros Rivera (1997). *El fraude de la Igualdad*. Barcelona: Planeta.
3. Antonieta Carreño, M. Lluïsa Fabra, Caterina Lloret, Mercè Pallejà, Chei pastor i Núria Pérez de Lara. *La carrera de les professores universitàries*. ICE de la Universitat Autònoma i Institut Català de la dona. (1998). Barcelona.
4. Citat per M. Milagros Rivera (1996). *El cuerpo indispensable*. Madrid: Horas y Horas.

Documentació i Bibliografia

- 1) Biografies elaborades per cadascuna de les participants del Màster
- 2) Dossier de treball proposat per Remei Amaus i Núria Pérez de Lara:

Núria Pérez de Lara (1997). "La feminización de la educación especial, la crítica de las instituciones y el cuestionamiento de las disciplinas". En *La capacidad de ser sujeto. Más allá de las técnicas de la Educación Especial*. Cap. 3. Barcelona: Laertes.

Remei Arnaus (1996). "L'avaluació: un maldecap". En *Complicitat i interpretació. El relat d'una etnografia educativa*. Barcelona: Edicions de La U.B.

Anna M. Piussi (1996). "Estrellas, planetas, galaxias. Infinito". En *Traer al mundo el mundo*. Diótima. Barcelona: Icària.

Núria Pérez de Lara (1997). "La feminització de l'educació: La paraula, el sentit i l'autoritat de les dones". En *El fememni com a mirall de l'escola..* (Coord. Asún López i Miren Izarra). IMEB: Barcelona.

Remei Arnaus i Núria Pérez de Lara (1994). Discursos crítics, pràctiques ètiques. Repensant la funció docent a la Universitat. *Temps d'Educació*. núm. 12.

3) Bibliografia consultada per elaborar aquest text:

Alessandra Bochetti (1981-1995). *Lo que quiere una mujer*, Cátedra- Univ. de València-Instituto de la Mujer, Madrid, 1996.

Jessica Benjamín (1988). *Los lazos del amor*. Barcelona: Paidós (1996).

Lia Cigarini (1996). *La política del deseo*. Barcelona: Icària.

Diótima (1996). *La sapienza di partire da sé*. Liguori editore, Napoli 1996.

DUODA. Monogràfic, núm.7. Publicació del Centre de Recerca Duoda. Barcelona.

Carla Lonzi (1970-71) *Escupamos sobre Hegel*, La pléyade, Buenos Aires, 1975.

Montserrat Otero (1994) *Autoridad femenina y participación política*. Revista Duoda, núm. 7. Publicació del Centre de Recerca Duoda. Barcelona

M. Milagros Rivera (1996). *El cuerpo indispensable. Significados del cuerpo de mujer*. Madrid: Horas y horas

M. Milagros Rivera (1997). *El fraude de la igualdad*. Barcelona: Planeta.

Luisa Muraro (1994). *El orden simbólico de la madre*. Madrid: Horas y horas.

María Zambrano. *Notas de un método*, Mondadori, Madrid, 1989

María Zambrano. *Delirio y Destino*. Madrid: Mondadori, 1989